

Jan Kok en Jan Van Bavel (red.), *De levenskracht der bevolking. Sociale en demografische kwesties in de Lage Landen tijdens het interbellum* (Leuven: Universitaire Pers Leuven, 2010) 446 p. ISBN 978 90 5867 789 1.

Dit boek bundelt de bijdragen aan de studiedag die de Wetenschappelijke Onderzoeksgemeenschap (wog) 'Historische demografie' op 29 mei 2008 organiseerde. Een wog is een door het Fonds Wetenschappelijk Onderzoek – Vlaanderen (fwo) gefinancierd samenwerkingsverband van onderzoekers aan een of meer Vlaamse universiteiten met buitenlandse partners. Deze wog wil de sociale en demografische geschiedenis van Nederland en België samen aanpakken. Deze bundel bijdragen vertoont echter niet veel focus. In de inleiding van Jan Van Bavel en Jan Kok wordt niet één duidelijke onderzoeksvraag gesteld. De thematiek van 'sociale en demografische evoluties' in de Lage Landen tussen de twee wereldoorlogen is erg ruim en vereist dus enige afbakening. Die onderzoeksvraag hadden de editors van deze bundel kunnen afleiden uit een grondige *status quaestionis*, waar de lezer echter even vruchteloos naar zoekt. Die gebreken verhinderen dat dit boek geworden is wat het had kunnen zijn: een referentiewerk dat de weg wijst naar de beschikbare kennis, nieuwe elementen aandraagt en aanzet tot verder onderzoek.

Het boek bevat niet alleen te weinig, maar ook overbodig materiaal. Zo is het eerste deel gewijd aan de oorzaken van de economische depressie van vooral de jaren dertig, zonder dat een duidelijk verband gelegd wordt met de delen die over de sociale en demografische kernthematiek gaan. Het hoofdstuk van Erik Buyst over Europa en de wereldeconomie in het Interbellum reikt bovendien nauwelijks nieuwe elementen aan over een thema dat elders al overvloedig en beter is behandeld. Niet veel relevanter, maar wel interessanter is het stuk waarin Hein A.M. Klemann beschrijft hoe Nederland ten gevolge van de Eerste Wereldoorlog evolueerde van een doorvoerland naar een belangrijke industriële speler, maar sterk afhankelijk bleef van de Duitse economie. De afsluiter van dit deel, een tekst van Jan Willem Drukker over de demografische component van de economische crisis in Nederland, past inhoudelijk dan weer wel in deze publicatie.

De contouren van wat een boeiend debat kan worden, tekenen zich af rond twee bijdragen in deel 2 over geboortebeperving en ontvolking. Terwijl Hans Knippenberg en Sjoerd de Vos beweren dat regionale verschillen in Nederland qua vruchtbaarheid verklaard kunnen worden door de sterke verzuiling die het land gekend heeft, contesteert Paul M.M. Klep deze niet voor het eerst geponeerde stelling. De reden waarom het katholieke zuiden van Nederland grotere gezinnen voortbracht, had volgens hem niet zozeer te maken met een door geloof en ideologie geïnspireerde strijd om het demografische overwicht, maar met het feit dat de familiale landbouwbedrijven van Noord-Brabant en Limburg steunden op de werkkraft van meerdere kinderen die daarvoor beloond werden met een gelijk aandeel in het opgebouwde familiekapitaal. Jammer dat deze data en interpretaties hier niet getoetst zijn voor België – op een korte verwijzing na – en zo van een echt integraal Nederlands-Belgische benadering geen sprake is. Dat geldt voor deze laatste, economistische benadering, evengoed als voor die van Knippenberg en De Vos, waar de nadruk op de ideologie ligt. Demografie gold immers als wapen en inzet van de groeiende communautaire tegenstelling tussen Vlaanderen en Wallonië. Voor een vergelijking tussen de Lage Landen worden wel elementen gegeven door Van Bavel, die zowel voor Nederland (in samenwerking met Kok) als voor België (in samenwerking met A. Baerts) de neergaande tendens

van de vruchtbaarheid analyseert. Voor beide landen komt hij tot de conclusie dat de verspreiding van een moderne levensstijl, gekenmerkt door verstedelijking en oog voor groter materieel comfort, meer dan de economische crisis kleinere gezinnen in de hand heeft gewerkt.

Terwijl de strikt demografische studies in deze bundel uiteraard sterk statistisch onderbouwd zijn, zoomen de bijdragen in deel 3, over degeneratie en losbandigheid, meer in op de ideologische kaders, opvattingen en mentaliteiten met betrekking tot sociale fenomenen en wat daarvan doorklonk in het beleid. Zo gelooft Peter Scholliers in zijn tekst over de evolutie van de voedingsleer tijdens de periode 1900-1940 dat de adviezen van diëtisten over eetgewoonten niet alleen beïnvloed waren door wetenschappelijk onderbouwde inzichten in de effecten van voeding. Ze lieten zich volgens deze historicus ook leiden door een burgerlijke angst voor 'ongeconoteerde consumptie' door de lagere klassen. Ideologie had niet minder ingrijpende gevolgen in het sociale en demografische beleid van (mede) door sociaal-democraten bestuurde landen. Leo Lucassen stelt vast dat vooral in de Scandinavische landen en Zwitserland, waar de noties 'socialisme' en 'volksgemeenschap' nauwer aan elkaar gelinkt waren dan bij de meer door het marxisme beïnvloede variant, sociaaldemocraten ook agressieve vormen van eugenetica voorstonden. Patricia Van den Eeckhout ziet de maatregelen in het België van het Interbellum tegen de krotten in het licht van een burgerlijk tot extreem-rechts normatief kader waarin sociale afwijkingen van de vooropgestelde orde snel veroordeeld werden. De analyse van discours en beleid wordt voor wat België betreft eveneens losgelaten op het thema van de jonge, 'seksueel losbandige' vrouwen door Margo De Koster, op dat van de eveneens moreel veroordeelde vrijgezellen door Leen Van Molle, en ten slotte op dat van een aanvankelijk soepel verlopende maar alsmar meer ingeperkte immigratie door Frank Caestecker.

Deze bundel bevat een hoop bruikbare bouwstenen voor wie geïnteresseerd is in demografische en sociale, zelfs economische geschiedenis. De confrontatie van de statistische analyse van demografische evoluties met de ontleding van de economische, maatschappelijke en ideologische context biedt boeiende perspectieven en aanzetten tot nader onderzoek. Een geïntegreerd bouwwerk is het boek echter niet geworden. Daarvoor is het geheel te gefragmenteerd. Ook suggereert de verwijzing naar de Lage Landen in de titel een aanpak die comparatiever en integraler is dan wat de lezer uiteindelijk aangeboden krijgt.

Olivier Boehme
doctor in de Geschiedenis

Samuel Mareel, *Voor vorst en stad. Rederijkersliteratuur en vorstenfeest in Vlaanderen en Brabant (1432-1561)* (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2010) 340 p. ISBN 978 90 8964 174 8.

In de 'Rederijkersserie' van Amsterdam University Press verscheen afgelopen jaar de uitgave van het proefschrift van Samuel Mareel (verdedigd aan de Universiteit Gent in 2007). In tegenstelling tot de eerdere recente werken die in deze reeks verschenen, richt het boek zich voornamelijk op de literaire component van de rederijkerskamers. Toch houdt Mareels boek de literaire prestaties van de rederijkers niet enkel tegen